

Boda Mihály

Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban

5. rész – A magyar hadtudományos irodalom¹

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.3.24

Jelen tanulmány egy – az katonai erények vizsgálatával foglalkozó – tanulmánysorozat ötödik része. A tanulmánysorozat célja a) bemutatni az alapvető katonai erények összefüggésrendszerét; b) átgondolni az alapvető katonai erények sokféleségét; és c) kimutatni az alapvető katonai erényeket, és azok speciális rendszerét a hosszú 19. század magyar hadtudomány írásaiban, azaz a korszak magyar katonai etikai ideológiájában. A tanulmánysorozat első, második, harmadik és negyedik részében az erények mibenlétével, a hagyományos katonai erénylistákkal, a bátorsággal, a becsülettel és a hűséggel foglalkoztam. Most, az utolsó részben a korábban tárgyalt erények szempontjából vizsgálom meg a hosszú 19. századi magyar hadtudományos irodalmat.

Magyar katonai erények a hosszú 19. század magyar hadtudományos irodalmában

A tanulmánysorozat korábbi részeiben² tárgyalt katonai erények majd mindegyike megtalálható a hosszú 19. század (1789–1914) magyar hadtudományi irodalmában. Most annak megvizsgálására törekszem, hogy a tárgyalt erények közül pontosan

- 1 A tanulmány elkészítését támogatta a Nemzeti Köszolgálati Egyetem a „Hivatásrendi kutatás – A magyar hadügy 1715–1918” pályázat keretében.
- 2 Vö. Boda Mihály: Bátorság és távolság. In: *Hadtudomány* 2016. évi különszám; Boda Mihály: A katonai vezetés morális és erkölcsi elemei. In: *Hadtudomány* (25: E-szám), 2015; Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban 1.: Az erények és a katonai erénylisták. In: *Hadtudomány* (28), 2018/1; Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban 2.: A bátorság. In: *Hadtudomány* (28), 2018/2; Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban 3.: A becsület. In: *Hadtudomány* (28), 2018/3–4; Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban 4.: A hűség. In: *Hadtudomány* (29), 2019/1–2.

melyek találhatók meg a magyar hadtudományi gondolkodásnak ebben a korszakában, illetve hogy elhelyezzem ezeket az erényeket a korszakra jellemző erkölcsi ideológiában és etikai koncepcióban.

A korszakunk 1872 és 1918 közötti részére nézve Miklós Zoltán a következő katonai értékeket találta a Ludovika Akadémia Közlönyében:

- „I. Az önvédelem szükségessége.
- II. A hagyományos katonai értékrend csírái (kapcsolódás a tízparancsolathoz).
- III. A hagyományos katonai értékrend többi elemének kialakítása [itt az általam is tárgyalt katonai erényekre kell gondolni – B.M.].³
- IV. A katonai „Szentháromság”: Isten–király–haza.
- V. Az erkölcsi jellem mint a hatékony tisztképzés záloga.”⁴

Félretéve most az I. és az V. pontot, azt mondhatjuk, hogy Miklós a II., III. és IV. pontokkal tökéletesen foglalta össze Habrovsky Sándor 1877-ben megjelent, *A tisztnek a katonai szellem ápolására való befolyásáról* c. írását. Habrovsky így ír: „... az istenfélés a katona további erkölcsi nevelésére a legterjedelmesebb alapot képezi... a mindható Istent ismeri és ájtatos alázattal és tiszteletteljes félelemmel hajol meg ama lény előtt, melyet fel nem foghat, de melynek – akarától tudja, hogy életsorsa függ. Ezen egy felsőbb, megfoghatatlan és láthatatlan akaratnak hódoló alárendeltség forrása a sereget éltető folyamtnak, a katonai engedelmes-ségnek. A hit elvei az embert feladatainak teljesítésére ösztönzik, az élet viszontagságai között támogatják, bátorságát felélénkítik, a veszélyben megnyugtadják...”⁵ „Sose feledjük, hogy mi tisztnek az engedelmes-ség zászlói vagyunk, és hogy az engedelmes-séggel becsületünket, nemkülönben a seregét és az államát emeljük.”⁶ „A fiatal katonának magaviselete annál nagyobb biztonságot nyer, minél jobban halad elő kiképzése, és némi serkentés mellett végre nyilvánulandónál az önbecsülés is... Ha az egyes katonában a becsület- és kötelességérzet felébredt, akkor azt a tiszt a közbecsületre, a »közszellemre« vigye át... A közszellem által minden egyes, a maga becsületét az egésznek becsületében leli.”⁷ „A közszellem azon közös törekvésben áll, hogy az egésznek javát fenntartani és előmozdítani igyekezzünk, és a... közszellem soha sem becsli túl magát és másoknak kitűnősége által serkentetik... A kölcsönös tiszteletből, a közös egyenlő kötelességekből és egyenlő törekvésből származik a sereg tagjainak ama fegyvertársi barátságos érzülete, melyet szűk körben bajtársiasságnak szoktunk nevezni.”⁸ „Azonban valamennyi a fennebbi elemzésben említett katonai erénynek csak a királyunk és hazánk iránti szeretet és hűség adja meg a szent pecsétet.”⁹

Habrovsky és Miklós szerint tehát a 19. század második felében a magyar katonai etikai koncepció alapeleme az istenfélelem erénye, azaz egy olyan tökéletes

3 Miklós Zoltán: A m. kir. honvéd Ludovika Akadémia nevelési értékrendjének változása 1872 és 1944 között 107–109. o. In: Ad Acta – A hadtörténelmi Levéltár évkönyve 2003, Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 2004.

4 Uo.: 105. o.

5 Habrovsky Sándor: A tisztnek a katonai szellem ápolására való befolyásáról 146. o. In: Ludovika Akadémia Közlönye (4), 1877.

6 Uo.: 235. o.

7 Uo.: 236. o.

8 Uo.: 237. o.

9 Uo.: 240. o.

lényben való hit és egy olyan tökéletes lénytől való félelem, aki az erkölcsi és hatalmi hierarchiában egyaránt magasán a katonák felett áll. Ebben a hierarchiában foglalnak helyet a katonák és Isten között a katonák felettesei és az uralkodó is, akik kifejezik az isteni tökéletességet, és csökkent formában megtestesítik azt.

Miklós jellemzése azonban a hosszú 19. század elejére és végére tekintettel kiegészíthető, illetve kiegészítésre szorul. A kiegészítéseket röviden úgy lehet megfogalmazni, hogy a hagyományos katonai erények és a tízparancsolathoz kapcsolódó (vagy másként fogalmazva: vallás erkölcsi) ideológia az egész 19. században, és nem csupán annak az utolsó harmadában, tetten érhető a magyar katonai gondolkodásban; illetve, hogy a 20. század elejére megjelenik egy világi (szekuláris) etikai ideológia is. Nézzük először a hagyományos katonai erények hosszú 19. századi jelenlétének a problémáját!

A katonai erények nyilvánvalóan nem a 19. század utolsó harmadában jelentek meg a magyar hadtudományi irodalomban, hanem mindig is jelen voltak, így azokat fellelhetjük a 19. század korábbi éveiben is. Mészáros Lázár 1823-ban készült, de csak 1849-ben kiadott kézikönyvében, a *Huszárok kézikönyvében* említette a természetes bátorság (rettenthetetlenség) fogalmát, és részletekbe menően vizsgálta a mesterséges bátorság (engedelmesség), a becsület és a hűség fogalmait. Az engedelmesség alatt azt értette, hogy az alárendelt katona a kapott parancsot „szentnek” tartja, amelyet ellentmondás nélkül, nyomban és pontosan teljesít, feltéve, hogy a parancs nem ellenkezik az esküjével és kötelességével.¹⁰ Mészáros a becsületnek majd mindegyik, ennek a tanulmány sorozatnak a korábbi részében, tárgyalt típusát ismerte. Megkülönböztette a katona közösségi (hazája megbecsülésén alapuló) becsületét, erkölcsi (előljárói, bajtársai általi, sőt más nemzetek katonáinak megbecsülésén alapuló) becsületét, illetve a katona önbecsülésén alapuló becsületét.¹¹ Végül, a hűséget illetően Mészáros különbséget tett a katona közösséghez való hűsége (viaskodjon, áldozza vérért és életét kedves, szeretett hazájáért), illetve a hivatáshoz való hűségének formái között. A hivatáshoz való hűség Mészáros által említett példái a saját hadsereg kisebb és nagyobb egységei felé mutatott hűség (bajtársiasság és *l'esprit de corps*), amelyek közül Mészáros ismerte a bajtársiasságnak a szociális összetartozás és szerep-összetartozás formáit is.¹²

Mészárosnál ugyanakkor említés szerűen sem találjuk meg a tárgyalt katonai erények közül az erkölcsi és morális bátorságot, a morális becsületet, az ember önmagához való hűségét és az elvhűséget. Ezek közül a 19. század első felének egy másik kiemelkedő magyar hadtudományi szerzője, Kiss Károly tárgyalta, többek között, az erkölcsi és morális bátorságot, azaz a kitartást (túrni tudás, rendíthetetlenség és állhatatosság).¹³

10 Mészáros Lázár: *Huszárok kézikönyve* (részletek) 460–461. o. In: Dr Kocsis Bernát (szerk.) Válogatás a magyar hadügy írsaiból, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1986.

11 Uo.: 461., 464. o.

12 Uo.: 462–463. o.

13 Kiss Károly: *Hadtudományi Aphorismák* 58–59. o. In: *Tudományos Gyűjtemény* (25), 1841.

A 19. század második felében Habrovsky már idézett tanulmányában több katonai erényt is nevesített. Megtaláljuk nála a természetes, a mesterséges (engedelmesség), illetve az erkölcsi és morális bátorságot.¹⁴ A becsületnek három formáját említette Habrovsky: az önbecsülésen alapuló becsületet, a katonatársak általi megbecsülésen, illetve a társadalom megbecsülésén alapuló becsületet. Utóbbit úgy határozta meg, hogy a kötelességteljesítéshez való ragaszkodással a katona nem csupán a saját becsületét emeli, hanem a sereg és az állam megbecsülését is.¹⁵ A hűséget illetően pedig megtaláljuk Habrovskynál a saját hadsereg kisebb és nagyobb egységei felé mutatott hűség formáit (bajtársiasság és *l'esprit de corps*), illetve a hazához és az uralkodóhoz való hűséget.¹⁶

Tekintve, hogy a korszakunk magyar hadtudományos irodalmában a tárgyalt katonai erények többsége megtalálható, talán annak megmutatása jobban jellemzi a korszakot, hogy melyek azok az erények, amelyek hiányoznak. A hiányzó erények a hazaszeretetből származó bátorság, a morális becsület, illetve az ember önmagához való hűségének és az elvhűségnek az erényei. Talán a kizárólagosan a hazaszeretetből származó bátorságra való elítélő utalást tartalmaz Kossa Béla *Az erkölcsi erélyről* c. írásában az a passzus, hogy „... az oly sereg, melynek erkölcsi erélye... csak magasztos eszmék iránti lelkesedésen alapszik, az a sereg a nélkülözések és veszély közepette illúzióvesztetten csakhamar és könnyedén szétesik”.¹⁷ Kossa természetesen nem arra céloz, hogy a hazaszeretet értelmében vett bátorság erénye ne lenne fontos, hanem azt mondja, hogy a katonai bátorság alapját nem képezheti kizárólag a hazaszeretet. Mivel Kossa nem zárja ki, ebbe beleérthető az, hogy a bátorság más típusai mellett a hazaszeretetből származó bátorságnak is van szerepe.

A maradék három hiányzó erény esetében azonban azt mondhatjuk, azok nem kerültek a korszak magyar hadtudományi gondolkodás fókuszába. Ez azonban nem annyira meglepő, mivel ezek a korszak magyar gondolkodására nem jellemző világnézetet feltételeznek, az ember önmagához való hűségének erénye egyféle individualista világnézetet, a morális becsület és az elvhűség erényei pedig egy univerzális, az emberiség szemszögét feltételező világnézetet.¹⁸

Térjünk most át a hosszú 19. századi katonai etikai ideológiájának a kérdésére! A vallás erkölcsi ideológia nem a 19. század utolsó harmadában jött létre, hanem már fontos eleme volt Mészáros Lázár említett munkájának is. Mészáros szerint „A katonai rend valódi célja nemes, t.i. kedves szeretett hazáért viaskodni s érte, ha kell, vérért s életét áldozni... Megkiváncsít mindenk előtt, hogy a katona istenfélő és erkölcsös; továbbá hogy az ellenséggel szembe szállván, rettenthetetlen és bátor legyen; előljáróinak engedelmeskedjék; kötelességeit és szolgálatát tökéletesen és igazán tegye... A katonai rend a következő két alapra

14 Az erkölcsi és morális bátorság: Habrovsky Sándor: A tisztnek a katonai szellem ápolására való befolyásáról 146–148., 239. o. In: Ludovika Akadémia Közlönye (4), 1877.

15 Habrovsky Sándor: A tisztnek a katonai szellem ápolására való befolyásáról 235–237. o. In: Ludovika Akadémia Közlönye (4), 1877.

16 Uo.: 237–238., 240. o.

17 Kossa Béla: Az erkölcsi erélyről 557. o. In: Ludovika Akadémia Közlönye (26), 1899.

18 Utóbbit tekintve kivételt képez Mészáros Lázár akadémia székfoglaló beszédében megfogalmazott gondolatmenete. Lásd: Mészáros Lázár: A katonaságról, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1979.

van fektetve u. m. a függelemre (subordinatio) vagy engedelmességre, és a becsületre, mellyek multhatatlanul megkívántatnak a valódi katonától, és kötelességszentül megtartani azokat.”¹⁹

Az idézet végén Mészáros látszólag az engedelmisséget és a becsületet teszi meg a katonai erények alapjául, azonban az idézet közepén – Habrovskyhoz hasonlóan – határozottan elköteleződik az istenfélelem primátusának. Mint írja, a katonának mindenekelőtt istenfélőnek kell lennie, és csak ezt követően említi az engedelmisséget és a kötelességek teljesítését, mely utóbbihoz a katonai becsület fogalma kapcsolódik. Mészáros a katonai etikai ideológia kifejtésében ugyan távolról sem annyira részletes, mint Habrovsky a század hetvenes éveiben, azonban a koncepció sarokpontjai megegyeznek: „istenfélelem } bátorság } engedelmisség } becsület } hűség”.

Rátérve a világi katonai etikai ideológia 20. század eleji megjelenésére, érdemes megjegyezni, hogy a Mészáros által képviselt valláserkölcsei megközelítés a 19. század első felében nem volt kizárólagosan elfogadott a korszak magyar hadtudósai között. Kiss Károly például a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelenő, a porosz hadtudományi gondolkodás hatását tükröző²⁰ írásaiban egy szekuláris katonai etikai ideológiát körvonalazott. Kiss szerint a hatékony háborús²¹ katonai működés alapja a hadsereg morális erejének (akaratának és motiváltságának) a karbantartása,²² amely pedig a katonai (tishti) cselekvési szabadságnak,²³ és az ezzel összefüggő önbecsülésnek, illetve erkölcsi és morális bátorságnak a függvénye.²⁴ Ez az ideológia nem csupán szekuláris jellegében tér el Mészáros és Habrovsky katonai etikai ideológiájától, hanem abban is, hogy az alapvető erények között nem az önálló katonai cselekvést behatároló engedelmisséget hangsúlyozza, hanem sokkal inkább a katonai cselekvést felszabadító önállóságot (szabadság), és az ehhez szükséges határozottságot (önbizalom).

Ennek a koncepciónak a sarokpontjai: „önállóság önbizalom”. A két irányban mutató nyíl azt jelzi, hogy a két fogalom függése nem egyirányú, hanem azok kölcsönösen alátámasztják egymást. Azaz, az önállóságot erősíti az önbizalom megléte, ahogy az önbizalmat is erősíti az önállóság lehetőségének kihasználása. Ezzel szemben a Mészáros-, illetve a Habrovsky-féle ideológiában az elemek között csak egyirányú függés áll fenn: az istenfélelmet nem feltétlenül erősíti a haza iránt mutatott hűség. A 20. század eleji szekuláris katonai etikai

ideológia jó összefoglalását adta Schu-

bert József *A tiszt becsület* c. írásában: „A tisztnek hivatásbeli kötelmei az ünnepélyes esküvel fogadott hűség szeghetetlen megtartása, lemondással teljes odaadás szigorú szolgálatához, feddhetetlen magaviselet, néma engedelmisség, fáradhatatlan éberség, rendíthetetlen vitézség, lángoló szeretet hazája és királya iránt és hidegvérű halálmegevetés.”²⁵

19 Mészáros Lázár: Huszárok kézikönyve (részletek) 460. o. In: Dr. Kocsis Bernát (szerk.) Válogatás a magyar hadügy írásából, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1986.

20 Vö.: Clausewitz: A háborúról I. 77–80. o., Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961.

21 Kiss Károly: Hadi alapszabályok gyűjteménye 41. o. In: Tudományos Gyűjtemény (23), 1839.

22 Kiss Károly: Hadtudományi Aphorismák 52. o. In: Tudományos Gyűjtemény (25), 1841.

23 Kiss Károly: Hadi alapszabályok gyűjteménye 41., 82., 88–89. o. In: Tudományos Gyűjtemény (23), 1839.

24 Kiss Károly: Hadi alapszabályok gyűjteménye 83–84., 87. o. In: Tudományos Gyűjtemény (23), 1839; Kiss Károly: Hadtudományi Aphorismák 57–58. o. In: Tudományos Gyűjtemény (25), 1841.

25 Schubert József: A tiszt becsület 250. o. In: Magyar Katonai Közlöny (2), 1909.

Az idézetből kitűnik, hogy az alapvető katonai erények a 20. század elején is továbbéltek. A szerző az idézetben az erények közül első helyen említi a hűséget, ami a felsorolás végén adott jellemzővel kiegészülve a haza és az uralkodó iránti hűségként határozható meg. Schubert a kiindulópont elemzésével ugyan nem foglalkozik túl sokat, az azonban világos, hogy ennek a kiindulópontnak semmi köze Istenhez vagy az istenfélelemhez.

Schubert felsorolásának a hűséget követő eleme a szolgálat szigorú teljesítésének a képében megjelenő becsület. Itt a szolgálat hangsúlyozása kiemelkedően fontos, mivel ez is jelzi a katonai etikai ideológia megváltozott kiindulópontját. A Mészáros-, illetve a Habrovsky-féle ideológiának az istenfélelem volt a kiindulópontja, aminek értelmében Istennel és az Istent képviselő uralkodóval és fölérendelt tiszttel szemben kialakított katonai viszony az engedelmisség volt. Ahogyan azonban megváltozott az ideológia kiindulópontja, úgy megváltozott az a viszony is, amiben a katona a kiindulópontához kapcsolódott. Mivel az új kiindulópont a hazához és az uralkodóhoz való hűség lett, ezért a hazához, az uralkodóhoz és az őket képviselő fölérendelt tisztekhez fűződő katonai viszony az engedelmisség helyett a szolgálat lett.

Schubert felsorolásának a fennmaradó része a becsülettel való szolgálatteljesítés által magába foglalt elemekre terjed ki. A katonai szolgálatteljesítés egyes elemeit a szerző úgy tárgyalta, mint a becsület egyes formáit. Ennek megfelelően megkülönböztetett személyi, állás-, hivatali, külső, illetve belső vagy eszményi becsületet.²⁶ A személyi becsület a kifogástalan magatartáshoz való ragaszkodásban áll békében és háborúban egyaránt. Békében a tiszt kifogástalan magatartását a tiszt becsületkódex határozza meg, amelynek értelmében a tisztnek vagy ragaszkodnia kell az elégtételhez mindenféle sértés esetében, vagy ki kell lépnie a katonai szolgálatból. Háborúban a kifogástalan magatartás magában foglalja az alárendelt kitartásra bírását addig, amíg az ellenség leküzdésére van lehetőség, illetve adott esetben a saját élet feláldozását is. Az állásbecsület az államszolgálat által magában foglalt köteleességek ellátásához való ragaszkodásban áll, melyet a korábbi etikai koncepciók az engedelmisség kifejezésével fejeztek ki, és amelyek fő céljai az állam fennállásának és gazdagságának előmozdítása. A hivatali becsület az állam szolgálatának a speciális formájára jellemző köteleességek ellátásához való ragaszkodást jelenti, mely az állam katonai, harcászolgálatát foglalja magában. A hivatali becsületet fegyverbecsületnek is nevezi Schubert. A külső becsület nagyjából az eddig felsorolt becsülettípusokat foglalja össze, és nem más, mint megérdemelni „... a legmagasabb hadúr, előljárói és hazája polgárainak tiszteletét”. Végül a belső vagy eszményi becsület pedig a külső becsület belsővé tételének az eredménye, mely által a katona saját köteleességeinek ismeri el az uralkodó, az előljárói és a hazája által tőle elvártak teljesítését.

A felsorolt becsülettípusok nem teljesen, vagy csak jelentős interpretációs manőverekkel feleltethetők meg világosan a tiszt hivatásbeli kötelmei között felsorolt, eddig nem tárgyalt elemeknek, a feddhetetlen magaviseletnek (ezt megfigyelésbe hoztam a személyi becsülettel), a néma engedelmisségnek (ez talán az állásbecsület), a fáradhatatlan éberségnek és a rendíthetetlen vitézségnek (ez talán a hivatali

26 Uo.: 251–254. o.

becsület). A megfeleltetés nehézsége abból származik, hogy ezen elemek esetében Schubert vagy nagyon általános kifejezéseket használt, mint az engedelmesség és a vitézség, vagy katonai kontextusban nem feltétlenül jól értelmezhető kifejezést, mint az éberség. A megfeleltetés lehetetlensége valamennyit levon az új katonai etikai ideológia (megfogalmazásának) kompaktságából, azonban annak tartalmi magját, és a korábbi ideológiákkal való összehasonlítás alapját nem érinti.

A Schubert-féle ideológia sarokpontjai a „haza becsület”, amellyel a tárgyalt korszakban az etikai súlypont a korábbiakhoz képest (engedelmesség/mesterséges bátorság) egy másik erényre (hűség) helyeződött át. Miklós Zoltán korábban idézett írásában hasonló átrendeződést fedezett fel, azonban nem az első világháború előtti időszakban, hanem az első világháború előtti és utáni időszak között.²⁷ A fenti elemzés alapján azt mondhatjuk, hogy a két világháború közötti katonai etikai ideológia bizonyos jellemzői már kialakultak az első világháború előtt is.

A felsorolt becsülettípusok mindegyike egyetlen, az általam a korábbi fejezetekben tárgyalt becsülettípusnak felel meg. Ez a közösségi becsület, amely a közjót elősegítő cselekvésekhez való ragaszkodásban áll. Ide tartozik a belső vagy eszményei becsület is, hiszen az nem önállóan, a saját tevékenység önálló értékeléséből alakul ki, hanem a külső megbecsülés belsővé tétele által. Ez azonban nem meglepő, hiszen a Schubert-féle ideológia sarokpontja a haza, kiindulópontja pedig a haza (és az uralgó) iránti hűség. Ennek megfelelően az az embercsoport, amely értékeli a katonai viselkedést nem más, mint a haza közössége, így az erre ráépülő becsületforma pedig a közösségi becsület.

A tanulmány sorozat összegzése és a továbbgondolás lehetősége

Az erényelmélet feltámadása a hivatások tanulmányozásában lehetőséget teremtett arra, hogy az erényelmélet segítségével jellemezzük a katonai hivatást gyakorlókkal szemben felállított elvárások egy részét. Az erényelmélet, és azon belül a katonai hivatáshoz tartozó erények modern leírása azonban eddig nem került a magyar kutatók figyelmének középpontjába.

Jelen tanulmány három célt állított maga elé, bemutatni az alapvető katonai erények összefüggésrendszerét, átgondolni az alapvető katonai erények sokféleségét, és kimutatni azokat a hosszú 19. század magyar hadtudományi írásaiban.

Ami az alapvető katonai erények sokféleségét illeti, a tanulmányban nem törekedtem az összes katonai erény elemzésére, hanem sok tekintetben szűkítettem a vizsgálódás tárgyát. Egyrészt nem vettem figyelembe a bátorság, becsület és hűség mellett létező, más, általában vett katonai erényeket,²⁸ illetve a bátorság, becsület és

27 Miklós Zoltán: A m. kir. honvéd Ludovika Akadémia nevelési értékrendjének változása 1872 és 1944 között. 114. skk. In: Ad Acta – A hadtörténelmi Levéltár évkönyve 2003, Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 2004.

28 További erények pl. a nagylelkűség, az integritás vagy az emberség. Lásd: Robinson, Paul: Magnanimity and Integrity. In: Journal of Military Ethics (4), 2007; Boda Mihály: A katonai vezetés morális és erkölcsi elemei 216–219. o. In: Hadtudomány (25: E-szám), 2015.

hűség katonatiszti változatait,²⁹ és más katonatiszti erényeket.³⁰ Másrészt, az ismertett katonai erényformák (lásd az 1. ábrát) sem merítik ki a bátorság, a becsület és a hűség összes, nem tisztai formáját, hanem egyféle, a történeti korokon átívelő közös katonai erkölcsi tudást foglalnak magukba. Ennek megfelelően a tanulmányból hiányoznak a bátorságnak, a becsületnek és a hűségnek a mai katonai erényetikai jelenségekhez kapcsolódó formái, mint például a békefenntartók, a tartalékosok, a zsoldosok vagy a drónpilóták erényei.³¹ Ezeknek az erényeknek a vizsgálatához azonban jó támpontokkal szolgálhatnak a tanulmánysorozatban mondottak.

Bátorság	<i>Természetes bátorság</i>	<i>Mesterséges bátorság</i>	<i>Hazaszereteten alapuló bátorság</i>	<i>Erkölcsei és morális bátorság</i>
Becsület	<i>Önbecsülésen alapuló becsület</i>	<i>Erkölcsei becsület</i>	<i>Közösségi becsülete</i>	<i>Morális becsülés</i>
Hűség	<i>Az ember önmagával szembeni hűsége</i>	<i>Hivatáshoz való hűség</i>	<i>Közösséggel szembeni hűség</i>	<i>Elovhűség</i>

1. ábra. (Forrás: a szerző)

A szűkítés azért is indokolt volt, mert a bátorság, a becsület és a hűség erényei egymáshoz speciálisan kapcsolódó erények. Egyrészt nem csupán a közösség paradigmatis esetei, amelyek a hadsereg szempontjából fontosak, hanem bármilyen közösség szempontjából is. Ezek az erények ugyanis a közös cél elérésének, és így a közös cél elérésére szerveződő életvitelszerű tevékenység sarokpontjai.

A bátorság, a becsület és a hűség erényei, továbbá nem csupán a közösségek létén keresztül kapcsolódik egymáshoz, hanem közvetlenül is. Ahogyan a bátorság kezdeményezőképeség és sok esetben (a természetes bátorság kivételével) kitartás és ragaszkodás az elsajátított szaktudáshoz, a hazához vagy az erkölcsi, morális értékekhez és elvekhez, úgy a becsület is egyféle ragaszkodás valamilyen korábbi cselekvéstípushoz, a katonaság esetében többek között a bátorsághoz. A hűség erénye pedig tovább mélyíti a kitartás és a ragaszkodás szintjeit, mivel a becsülettel szembeállítva a hűség kitartás a korábbi becsületközösség mellett, ragaszkodás a korábbi becsületközösséghez. Az alapvető katonai erények majdnem mindegyike (kivéve a természetes bátorság) így a kitartásra és a ragaszkodásra épül.

Az ismertett erénytípusok (a bátorság típusai, a becsület típusai és a hűség típusai) elméleti összefüggését kiegészíti az erények gyakorlati összefüggése. Az erényformák ugyanis csak elméletben különíthetők el ilyen tisztán, a gyakorlatban sokkal jellemzőbb az, hogy kettő vagy több erénytípus egyszerre van jelen, és így átfedik egymást. Ennek megfelelően a történelmi példák általában csak körültekintéssel

29 A Clausewitz által a katonai vezetőknek tulajdonított bátorságra nézve lásd: Boda Mihály: Bátorság és távolság. In: Hadtudomány (Különszám), 2016.

30 Vö. például: Moyar, Mark: A Question of Command: Counterinsurgency from the Civil War to Iraq 8–11. o., New Haven & London, Yale University Press, 2009.

31 A drónokat vezérlő katonai személy bátorságát illetően lásd: Boda Mihály: Bátorság és távolság. In.: Hadtudomány (Különszám), 2016.

elemezhetők, és a bennük megjelenő viselkedés csak körültekintéssel értékelhető erkölcsi szempontból. Nem ritka az, hogy egy-egy példa esetében az etikai elemzés többféle értékelést is lehetővé tesz, annak megfelelően, hogy a vizsgált viselkedésben többféle erény gyakorlása is felfedezhető. A többféle értékelés így nem valamilyen problémás erkölcsi relativizmus következménye, hanem a körültekintéssel elvégzett etikai elemzés plurális következménye.

Az erények gyakorlati alkalmazására láttunk példát a hosszú 19. század magyar hadtudományos irodalmának elemzésében. Az elemzett irodalomban megtalálható a tárgyalt erények és erénytípusok majdnem mindegyike, ezért a magyar viszonyok vizsgálatának a kérdése úgy módosult, hogy történetileg változás az erények egymáshoz képesti rangsorolásában a vizsgált időszak eleje és vége között. A kérdéses változás kimutatható, és abban áll, hogy a 19. századot jellemző istenféllemtől, és az Istennek való engedelmeskedést, mint fő és rendező erényt, a 20. század elején a hűség és a becsület váltotta fel.

Úgy vélem, hogy az elemzés tovább is vihető, amennyiben érdemes lenne megvizsgálni, hogy a tárgyalt erények és erénytípusok milyen viszonyban álltak egymással a magyar katonai etikai hagyományok olyan korszakaiban, mint a honfoglalás, a lovagi hadviselés által jellemezhető középkor, a többek között Zrínyi Miklós, Mészáros Lázár és Kiss Károly neve által fémjelzett 17., 18. és 19. század, illetve a 20. század első fele. Ezek a vizsgálatok még elvégzésre várnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boda Mihály: Bátorság és távolság. In: *Hadtudomány* 2016. évi Különszám.
- Boda Mihály: A katonai vezetés morális és erkölcsi elemei. In: *Hadtudomány* (25: E-szám), 2015.
- Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományban 1.: az erények és a katonai erénylisták. In: *Hadtudomány* (28), 2018/1.
- Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományban 2.: a bátorság. In: *Hadtudomány* (28), 2018/2.
- Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományban 3.: a becsület. In: *Hadtudomány* (28), 2018/3–4.
- Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományban 4.: A hűség. In: *Hadtudomány* (29), 2019/1–2.
- Clausewitz: A háborúról, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961.
- Habrovsky Sándor: A tisztnek a katonai szellem ápolására való befolyásáról. In: *Ludovika Akadémia Közlönye* (4), 1877.
- Kiss Károly: Hadi alapszabályok gyűjteménye. In: *Tudományos Gyűjtemény* (23), 1839. Kiss Károly: *Hadtudományi Aphorismák*. In: *Tudományos Gyűjtemény* (25), 1841.
- Kossa Béla: Az erkölcsi erélyről. In: *Ludovika Akadémia Közlönye* (26), 1899.
- Miklós Zoltán: A m. kir. honvéd Ludovika Akadémia nevelési értékrendjének változása 1872 és 1944 között. In: *Ad Acta – A hadtörténelmi Levéltár évkönyve* 2003, Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 2004.
- Mészáros Lázár: A katonaságról. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1979.
- Mészáros Lázár: Huszárok kézikönyve (részletek). In: Dr Kocsis Bernát (szerk.) *Válogatás a magyar hadügy írásaiból*, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1986.
- Moyar, Mark: *A Question of Command: Counterinsurgency from the Civil War to Iraq*. New Haven & London, Yale University Press, 2009.
- Robinson, Paul: Magnanimity and Integrity. In: *Journal of Military Ethics* (4), 2007. Schubert József: A tiszt becsület. In: *Magyar Katonai Közölny* (2), 1909.